

MARIA ZAMELSKA*, BEATA KACZOR**

Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej

Streszczenie. W relacjach czasu i przestrzeni turystyka stanowi specyficzną formę rekreacji. Turystyczne formy rekreacji zawierają się częściowo w aktywności i rozwoju fizycznym, jak również w aktywności i rozwoju umysłowym, obejmując turystykę jako wędrowanie, rekreację ruchową i krajoznawstwo w czasie wędrowania oraz leczenie. Pod pojęciem aktywności turystycznej rozumie się ogół czynności i działań ludzi związanych z ich uczestnictwem w migracjach turystycznych. Celem badań było określenie specyficznych własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej. Do badania tego typu migracji w pracy zaproponowano zastosowanie metod modelowych ponieważ najefektywniejszą strategią rozwoju badań teoretyczno-empirycznych w dziedzinie migracji turystycznych jest metoda budowy modeli rekonstrukcyjnych. Natomiast do badania aktywności turystycznej wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego.

Słowa kluczowe: turystyczne formy rekreacji, aktywność turystyczna, aglomeracja poznańska

1. Wprowadzenie

Aktywność turystyczna determinowana jest przez wiele czynników środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. Jest zjawiskiem masowym, dynamicznym, koncentrującym się w określonym czasie i przestrzeni, wrażliwym na warunki atmosferyczne, występującym w rozmaitych formach. Dlatego wiele trudności

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: mzamelska@gmail.com, tel. 604 832 974.

** Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Geoekologii Turystyki i Rekreacji, e-mail: kaczor@awf.poznan.pl, tel. 61 835 53 39.

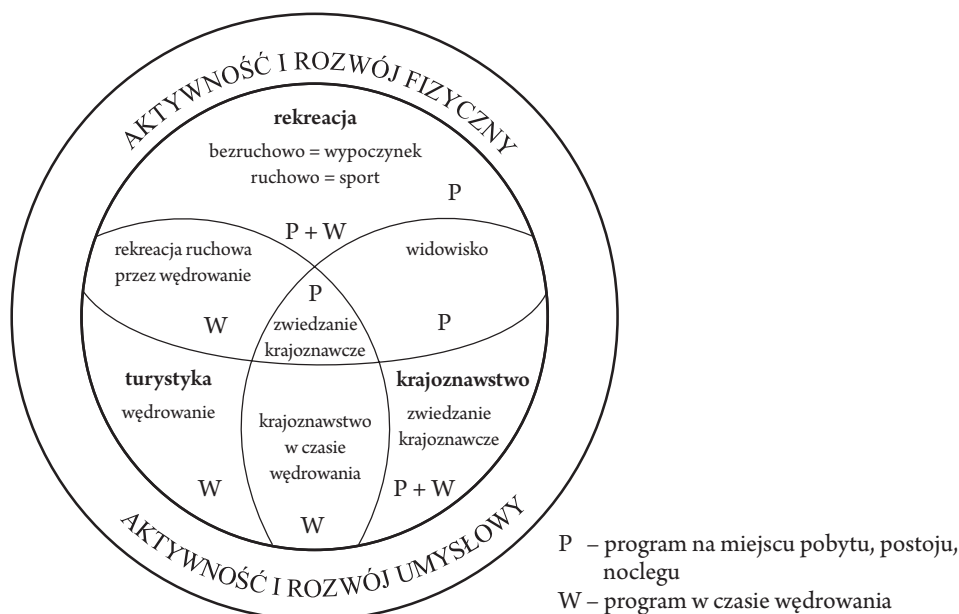
stwarza zarówno strona metodyczna badań, jak i porównywanie wyników badań uzyskiwanych przez różne ośrodki naukowe. Różnorodność kryteriów podziału aktywności turystycznej znacznie utrudnia ich klasyfikację i uściślenie pojęć. Określenie wielkości migracji turystycznych i jej struktury, spowodowane częstym nakładaniem się różnych form turystyki, wymaga prowadzenia wnikliwych analiz przestrzennych (Warszyńska 2003).

Pojęcie rekreacji nie zostało jednoznacznie zdefiniowane, tak by uzyskało akceptację środowiska naukowego zajmującego się tą problematyką. Rekreacja jest pojęciem złożonym i w polskiej literaturze przedmiotu najczęściej przywołuje się definicję Macieja Demela i Włodzimierza Humena (1970) opartą na wcześniejszej definicji George'a B. Butlera, według której rekreacja obejmuje działalność podejmowaną poza obowiązkami zawodowymi, domowymi i społecznymi, dla odpoczynku, rozrywki lub rozwoju własnej osobowości. Czas wolny powinien przynieść człowiekowi nie tylko odpoczynek i odbudowę sił organizmu, ale także dać możliwość rozwoju własnych zainteresowań. Podstawowym problemem badawczym jest uzyskanie danych precyzyjnie określających czas poświęcany na rekreację oraz określenie kosztów finansowych związanych z jej realizacją.

Rekreacja jest terminem obszerniejszym od turystyki. Obejmuje wszystkie formy aktywności ludzkiej mające na celu odpoczynek, odprężenie psychiczne, a także rozwijanie indywidualnych zainteresowań, zarówno tych, które łączą się z podróżowaniem, jak i tych, które są realizowane w różnych środowiskach: przyrodniczych i społecznych (Bartkowski 1977). Tadeusz Bartkowski wyraźnie sprzeciwiał się identyfikowaniu rekreacji wyłącznie z kulturą fizyczną czy sportem. Twierdził, że pojęcie rekreacji powinno również obejmować turystykę rozumianą jako wędrowanie oraz różne formy migracji podejmowane w celach krajoznawczych. W takim ujęciu turystyka stanowi pewną formę rekreacji. W związku z tym można mówić o turystycznych formach rekreacji np. w trakcie wycieczki krajoznawczej, wędrowki krajoznawczej wzdłuż szlaków turystycznych oraz o zjawisku turystyki w sensie ruchu turystycznego będącego składową rekreacji i terytorialnego systemu rekreacji. Z kolei zagadnienia ekonomiczne dotyczące wytwarzania i korzystania z usług zawierają się w działalności gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz mogą odnosić się do takich pojęć, jak turystyka czy gospodarka turystyczna (Bartkowski 1977).

W artykule turystyczne formy rekreacji przedstawione są jako część aktywności i rozwoju fizycznego, jak i aktywności i rozwoju umysłowego, obejmując turystykę rozumianą jako wędrowanie, rekreację ruchową przez wędrowanie, leczenie, zwiedzanie krajoznawcze i krajoznawstwo w czasie wędrowania (rys. 1).

Próby zdefiniowania turystycznych form rekreacji podejmowane były wielokrotnie, m.in. w trakcie realizacji problemu węzłowego 10.7, w grupie tematycznej pt. „Ekologiczne i społeczno-ekonomiczne determinanty uczestnictwa w turystycznych formach rekreacji jako czynników warunkujących zdrowie spo-

Rysunek 1. Turystyczne formy rekreacji w zakresie znaczeniowym pojęć: rekreacja, turystyka, krajoznawstwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dumazedier 1962, za: Bartkowski 1977, 1985: 41.

leczeństwa”¹. Jerzy Bogucki, kierując badaniami w tej grupie, zaproponował opracowanie podstaw metodycznych całościowego spojrzenia na formy rekreacji. Punktem wyjścia w jego rozważaniach było stwierdzenie, że „rekreacja dokonuje się poprzez:

- oderwanie od czynników wywołujących zmęczenie,
- działalność wyrównawczą organizmu zmierzającą do uzupełnienia ubytków energetycznych,
- przywrócenie równowagi w systemie nerwowym,
- wykorzystanie bodźców środowiska przyrodniczego” (Bogucki 1984: 10).

Dlatego też turystyka może być rozumiana jako specyficzna forma rekreacji, w szczególności rekreacji fizycznej. Jednocześnie może być ona środkiem fizjologicznej i psychicznej odnowy sił rekreanta.

W polskiej literaturze przedmiotu dotyczącej turystyki widoczne są dwa podejścia. Pierwsze w węższym znaczeniu odnosi się do odbywania wycieczek,

¹ Problem węzłowy 10.7 pt. „Optymalizacja systemu kultury fizycznej jako podstawy kształtowania zdrowia i sprawności fizycznej” realizowany w latach 1982-1992 pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Ulatowskiego.

wędrówek połączonych ze zwiedzaniem obiektów krajoznawczych, a w szerszym znaczeniu do różnego rodzaju podróży związanych ze zmianą miejsca pobytu. Natomiast w drugim podejściu turystykę określa się jako: ogół stosunków i zjawisk związanych z podróżą i pobytem (Hunziker i Krapf 1976), gałąź gospodarki narodowej (Sierpiński 1968), zjawisko społeczne (Filipowicz 1965). W artykule przyjęto pierwsze podejście, szczegółowo zaprezentowane przez Krzysztofa Przeclawskiego (1974), który podał klasyfikację turystyki według kryterium czasu trwania podróży, wyróżniając: turystykę pobytowo-wypoczynkową, turystykę wycieczkową i wypoczynek świąteczny.

W relacjach czasu i przestrzeni turystyka stanowi specyficzną formę rekreacji. Choć zarówno turystyka, jak i rekreacja realizowane są w sferze czasu wolnego, to aspekt czasowy rekreacji jest szerszy (od minutowych przerw w czasie zajęć codziennych do wielodniowych pobytów wypoczynkowych). Z kolei o zjawisku turystyki można mówić dopiero, poczynawszy od jednodniowych wyjazdów realizowanych w dniach wolnych od pracy. Turystyczne formy rekreacji można zatem odnieść zarówno do aktywności jednodniowej, jak i dłuższej.

Turystykę i rekreację różnicuje także aspekt przestrzenny. Rekreacja może być realizowana w domu, obiektach sportowo-rekreacyjnych, na terenie osiedla mieszkaniowego. Natomiast turystyka wiąże się z przemieszczaniem się w przestrzeni i może być realizowana na terenie obszarów recepcyjnych, określanych najczęściej jako obszary turystyczno-wypoczynkowe.

Analizując oba pojęcia, można dostrzec wiele powiązań między nimi, jak i cech je różnicujących. W niniejszym artykule turystyka będzie traktowana jako środek lub forma rekreacji, stanowiąca element funkcjonujący w systemie rekreacji (Bogucki 1984: 12).

Pojęcie aktywności turystycznej jest powszechnie stosowane zarówno w języku potocznym, jak i naukowym, jest jednak różnie pojmowane, stając się przedmiotem badań m.in. socjologów, psychologów, geografów i ekonomistów. Brak metod i kryteriów identyfikacji, interpretacji i oceny aktywności turystycznej, które znalazłyby szersze uznanie wśród badaczy, spowodował, że nadal nie jest ono jednoznacznie zdefiniowane. Najczęściej pod pojęciem „aktywność turystyczna” rozumie się ogół czynności i działań ludzi związanych z ich uczestnictwem w migracjach turystycznych.

W pewnym stopniu problem ten porządkuje dokument Unii Europejskiej określający podstawowe definicje, standardy i kryteria klasyfikacji najważniejszych zjawisk turystycznych, które wykorzystywane są dla potrzeb statystycznych (*Metodologia Unii Europejskiej...* 1998). Zawiera on klasyfikację aktywności turystycznej, którą zalecono do badań statystycznych, z zastrzeżeniem, że powinna być ona przedmiotem dalszych konsultacji, analiz i weryfikacji (tab. 1). Powoduje to, że każdy z badaczy, zajmując się tą problematyką, próbuje uporządkować istniejące definicje aktywności turystycznej. W literaturze przedmiotu na szcze-

gólną uwagę zasługuje definicja autorstwa Krzysztofa Łopacińskiego (1988), który określił aktywność turystyczną jako zespół zachowań turystycznych. Według niego „przez aktywność turystyczną należy rozumieć całokształt czynności związanych z przygotowaniem i uprawianiem turystyki oraz różnymi formami przeżywania. Podstawowym przejawem aktywności turystycznej jest jednak samo uprawianie turystyki” (Łopaciński 1988: 117).

Tabela 1. Klasyfikacja aktywności turystycznej zalecana w badaniach statystycznych prowadzonych w Unii Europejskiej

Klasyfikacja	Zakres
Sport, zajęcia fizyczne	aktywny, amatorski udział w różnego rodzaju sportach, zajęciach halowych i na wolnym powietrzu, takich jak: golf, tenis, narciarstwo, łyżwiarstwo, pływanie, wioślarstwo, żeglarstwo, jogging, kolarstwo, spacer, wędrówki terenowe, rajdy, wspinaczka, jazda i rajdy konne, wędkarstwo, myślistwo.
Uczestnictwo w imprezach	teatr, koncerty, festiwale, opera, balet, kino, parki rekreacyjne, wesołe miasteczka, dyskoteki, taniec, imprezy sportowe itp.
Edukacja, dziedzictwo, przyroda	kształcenie, studia (niezwiązane z zawodem), zwiedzanie muzeów, wystaw, miejsc historycznych, zabytków, ogrodów botanicznych, zoologicznych, rezerwatów przyrody itp.
Zdrowie	uzdrowiska, utrzymywanie kondycji fizycznej, kuracja morską, ośrodki lecznicze itp.
Religia	uczestnictwo w wydarzeniach religijnych, pielgrzymki
Krajoznawstwo	zwiedzanie grupowe, objazdy, rejsy wycieczkowe, zwiedzanie miast i plenerów pieszo, rowerem, w trakcie przejażdżki itp.
Zakupy	odwiedzanie domów towarowych, pasażerów handlowych, nawet tylko dla ich oglądania
Spotkania i konferencje	uczestnictwo w spotkaniach, konferencjach, kongresach, konwencjach, seminariach, targach, weekendach motywacyjnych
Wypoczynek bierny	relaks, opalanie się, jedzenie i picie

Źródło: *Metodologia Unii Europejskiej...* 1998: 106.

Koncepcję definiowania i interpretacji aktywności turystycznej szeroko omawia w swojej pracy Wiesław Alejski (2012). Zwraca on uwagę, że pojęcie aktywności turystycznej często jest stosowane obok takich terminów, jak: uczestnictwo w turystyce czy konsumpcja turystyczna. Przyjmuje, że „pod pojęciem aktywności turystycznej rozumieć będziemy ogół czynności i działań ludzi, związanych z ich uczestnictwem w turystyce. [...] w pracy częściej będziemy posługiwać się wąskim rozumieniem aktywności turystycznej, odnoszącej się do samego uczestnictwa ludności w różnych formach turystyki” (Alejski 2012: 25-26).

W artykule przyjęto, że głównym przejawem aktywności turystycznej jest uprawianie turystyki. Podstawowym miernikiem tak pojmowanej aktywności

turystycznej będzie odsetek mieszkańców aglomeracji poznańskiej uczestniczących w turystycznych formach rekreacji w stosunku do całej badanej populacji. Analizie zostanie poddana zarówno wielkość, jak i struktura tych form migracji turystycznych.

2. Koncepcja badań

Celem badań było określenie specyficznych własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej oraz czynników warunkujących aktywność turystyczną. Do badania tego typu migracji mieszkańców aglomeracji poznańskiej zastosowano metody modelowe. Z kolei do badania ich aktywności turystycznej wykorzystano sondaż diagnostyczny. W pracy jako główne zadania badawcze przyjęto:

- rozpoznanie struktury wyjazdów mieszkańców do obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej poprzez określenie głównych kierunków i wielkości przemieszczeń oraz zidentyfikowanie czynników wywołujących ten rodzaj migracji,
- określenie prawidłowości rządzących procesem wyjazdów mieszkańców do obszarów turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej.

Punktem wyjścia w badaniach migracji turystycznych było określenie ich specyficznych własności na tle innych rodzajów migracji. Wędrówki ludzi określane jako zachowania przestrzenne ukazują ich reakcje na różne sytuacje życiowe. Subiektywne postrzeganie przestrzeni jest wynikiem indywidualnego podejścia do wartościowania przestrzennych właściwości zjawisk. Przemyslenia turysty w czasie wędrówki są odzwierciedlane w konkretnym przemieszczaniu w celach turystyczno-wypoczynkowych. Badania geograficzne zmierzające do wyjaśnienia zachowań przestrzennych turystów zająbiają się więc ściśle z problematyką socjologiczną i psychologiczną (motywy podróży omawiali: Przeclawski 1996; Gracz, Sankowski 2001; Alejziak 2012). Dlatego też specyficzne własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej zostały przyjęte jako podstawa do zbudowania zbioru czynników determinujących ich kierunki i wielkości, a także do określenia ich cech.

Można wyróżnić kilka grup czynników. Czynniki, które są impulsem do podjęcia decyzji o udziale w turystyce i rekreacji, określa się mianem bodźców (stymulatorów), np. potrzeba aktywności ruchowej, zmiana otoczenia, przeżycia emocji, przygody, rozrywki, zabawy, a także chęć poznania miejsc, atrakcji, ludzi czy też chęć poprawy stanu zdrowia. Z kolei przez regulatory, czynniki kontrolujące aktywność turystyczną, rozumie się zjawiska oddziałujące na: rozmiary,

kierunki i odległości. W tej grupie wyróżnia się nieraz czynniki hamujące ten rodzaj migracji (inhibitory), np. utrudnienia komunikacyjne, wzrastające koszty utrzymania, brak stabilności politycznej, zagrożenia atakami terrorystycznymi czy zmienność warunków pogodowych.

Czynniki aktywności turystycznej można dzielić na wiele sposobów, np. na takie, w których główną rolę odgrywają subiektywne przeżycia, oraz takie o charakterze obiektywnym. W innej klasyfikacji czynników kryterium podziału jest miejsce ich występowania. W tym przypadku wyróżnia się czynniki oddziałujące na turystów w miejscu zamieszkania, projektowanego wypoczynku oraz w trakcie wyjazdu wypoczynkowego. W literaturze przedmiotu często wymienia się trzy podstawowe grupy czynników kontrolujące migracje turystyczne:

- czynniki związane z pokonywaniem odległości między miejscem zamieszkania a możliwymi miejscami wypoczynku,
- czynniki związane ze zróżnicowaniem atrakcyjności turystyczno-wypoczynkowej obszarów zamieszkania i obszarów o atrakcyjnych walorach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio przygotowanych do pełnienia funkcji rekreacyjnych,
- czynniki związane z marketingiem, uświadamiające turystom możliwości wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych – okazje (istotne znaczenie ma tu tzw. branding) (Anholt 2006).

Wymienione zespoły czynników migracyjnych stymulują wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe poprzez oddziaływanie na psychikę ludzi i kształtowanie ich wyobrażeń i przekonań o potrzebie wypoczynku oraz wyborze miejsca i trasy wędrowki.

Obecnie największą wagę w turystyce przywiązuje się do efektów przyciągania (*pull effects*). Grupę będącą „siłą przyciągającą” określa się jako czynniki recepcyjne migracji turystyczno-wypoczynkowych, do których należą: walory (przyrodnicze i kulturowe) obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej, infrastruktura turystyczno-rekreacyjna miejsca docelowego oraz subiektywne postrzeganie przestrzeni. Skłaniają one do podjęcia aktywności turystycznej, mimo że w miejscu zamieszkania nie pojawiają się żadne obiektywne powody do wyjazdu. Działają tu na wyobraźnię przeświadczenia o życzliwych i przyjaznych gospodarzach terenu, możliwość nawiązania nowych kontaktów, przeżycia emocji, przygody, realizacji pasji hobbystycznych, uprawiania różnych form rekreacji, poprawy stanu zdrowia, rozrywki w pięknym krajobrazie itp.

Drugą istotną grupę stanowią czynniki będące „siłą wypychającą” (oddziałują tu efekty wypychania – *push effects*). Są one związane z obszarem pochodzenia oraz z czynnikami osobistymi mieszkańców aglomeracji będących potencjalnymi turystami, takimi jak: determinanty społeczne, ekonomiczne i ekologiczne jednostek przestrzennych generujących ruch turystyczny oraz determinanty psychologiczne, kulturowe, społeczne, demograficzne i ekonomiczne mieszkańców

aglomeracji poznańskiej. Określa się je jako czynniki generujące migracje turystyczno-wypoczynkowe.

Oprócz czynników, które stymulują aktywność turystyczną, w badaniach uwzględniono czynniki hamujące migracje turystyczno-wypoczynkowe, tworzące często bariery migracyjne. Są to czynniki będące „siłą hamującą”, związane z dostępnością wypoczynku (odległość, koszty wypoczynku) oraz z niektórymi czynnikami natury psychologicznej i społecznej (przywiązanie do biernego spędzania czasu wolnego w domu, lęk przed nowością i nieznanym miejscem). Zjawisko migracji turystyczno-wypoczynkowych jest wynikiem działania sił wypychających, przyciągających i hamujących ten rodzaj migracji.

Ujęcie całościowe (np. systemowe) pozwala uniknąć charakteru przyczynowości w badaniach naukowych. Przejście od faktografii do badania złożonych struktur i procesów stało się więc w naukach o turystyce warunkiem koniecznym i niezbędnym. Jak stwierdził Ryszard Domański (1993: 13): „nauka nie jest kumulacją wiedzy [...], nauka jest porządkiem, który człowiek nakłada na rzeczywistość i który pozwala mu tę rzeczywistość lepiej poznać i przekształcać. Gdy istniejąca nauka nie spełnia tych celów w sposób zadawalający, jest zastępowana przez nowe idee o większym potencjale eksplanacyjno-predykcyjnym”. Powstały trzy kierunki badań, które dążą do stworzenia podstaw teorii migracji turystycznych:

- opisowo-faktograficzne, które mają na celu dostarczenie informacji o rozmiarach i kierunkach przepływów oraz miejscach migracji turystycznych,
- analizy czynników migracji turystycznych oraz ich roli w kształtowaniu powiązań przestrzennych,
- budowy i weryfikacji modeli migracji turystycznych.

Dla badań problemów turystycznych szczególnie istotne są studia nad modelami, które służą wyrażaniu teorii. Ze względu na to, że migracje turystyczne są wynikiem dysocjacji miejsc zamieszkania i miejsc o atrakcyjnych walorach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio przygotowanych do pełnienia funkcji turystycznej, do badania tego problemu wykorzystuje się modele:

- wyrażające zależności między wielkością powiązań migracyjnych a odległością i określające „siły” czynników warunkujących rozwój migracji turystyczno-wypoczynkowych (np. modele grawitacyjne),
- opisujące przepływy migracyjne pomiędzy miejscami (np. modele regresyjne),
- opisujące mechanizmy zachowań przestrzennych jednostek i grup (np. modele dyfuzyjne, decyzyjne).

U podstaw modelowania migracji turystyczno-wypoczynkowych znalazła się koncepcja odległości funkcjonalnej Samuela A. Stouffera (1960), który zakładał, że liczba osób migrujących na daną odległość jest wprost proporcjonalna do liczby sposobności istniejących w tej odległości, a odwrotnie proporcjonalna

do liczby „sposobności pośrednich” (nadarzających się okazji, czynników hamujących itp.). W badaniach dotyczących migracji turystyczno-wypoczynkowych operacyjne „sposobności” definiuje się jako liczbę turystów lub rekreantów, którzy zakończyli swoją wędrówkę w miejscu „x” posiadającym atrakcyjne walory turystyczno-wypoczynkowe, odpowiednio przygotowane do pełnienia funkcji rekreacyjnych.

Z kolei za pomocą modeli regresyjnych można badać głównie wielkość i charakter czynników warunkujących występowanie migracji turystyczno-wypoczynkowych. W modelach tych zmienną zależną (objaśnianą) jest wielkość określonego rodzaju migracji turystyczno-wypoczynkowych, natomiast zmienne niezależne (objaśniające) przedstawiają czynniki wywołujące ten rodzaj migracji. Jednak ze względu na wieloaspektowy charakter migracji turystyczno-wypoczynkowych trudno jest powiązać różne układy cech. Sposobem na to jest zastosowanie metody korelacji kanonicznych. Pozwala ona na redukcję liczby zmiennych poprzez odpowiednie ich przekształcenie, z zachowaniem wystarczającej liczby informacji o relacjach zachodzących pomiędzy zmiennymi lub układami zmiennych. Istotną cechą korelacji kanonicznej jest to, że zmienne jednego układu można objaśniać lub prognozować za pomocą drugiego układu (poprzez regresję w sensie metody najmniejszych kwadratów).

Do określenia siły czynników warunkujących rozwój migracji turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej przydatne są również modele grawitacji, a do badania międzygminnych migracji w celach turystyczno-wypoczynkowych (ich wielkości i kierunku) w obrębie aglomeracji poznańskiej – modele typu input-output (Macek, Zamelska 1989: 346-361). Metoda korelacji kanonicznej może być zastosowana do badania związków między czynnikami generującymi migracje turystyczno-wypoczynkowe (np. urbanizacja i modernizacja życia) a wielkością tego rodzaju migracji, zaś metoda regresji wielokrotnej – do badania związków między występowaniem walorów wypoczynkowych na danym obszarze a wielkością migracji turystyczno-wypoczynkowych (Zamelska 1980a: 85-96; 1980b: 13-21).

Badanie przestrzenno-ekonomicznych uwarunkowań aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej realizowane jest w ramach projektu badawczego pt. „Region metropolitalny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej”². W pierwszym etapie badań postawiono następujące pytania badawcze: Czy migracje rekreacyjne mieszkańców aglomeracji poznańskiej mają charakter dwukierunkowy i odbywają się na zewnątrz czy do wewnątrz? W której strefie aglomeracji dominuje rekreacja codzienna i po-

² Projekt badawczy pt. „Region metropolitalny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej” realizowany jest w Zakładzie Dydaktycznym Turystyki i Rekreacji WSB w Poznaniu od 2015 r.

południowa, a w której migracje turystyczno-wypoczynkowe? Jaka jest struktura i specyfika migracji turystyczno-wypoczynkowych mieszkańców aglomeracji poznańskiej oraz jakimi czynnikami są one uwarunkowane?

Przyjęto dwie główne hipotezy badawcze: 1) w aglomeracji miejskiej migracje turystyczno-wypoczynkowe mieszkańców mają charakter dwukierunkowy, penetracja odbywa się na zewnątrz i do wewnątrz; 2) aktywność turystyczna mieszkańców aglomeracji poznańskiej uwarunkowana jest siłą trzech grup czynników: recepcyjnych, generujących i hamujących migracje turystyczno-wypoczynkowe.

W celu weryfikacji przyjętych hipotez w początkowej fazie badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem techniki wywiadu z kwestionariuszem. Badania ankietowe obejmują następujące grupy tematyczne:

- główne kierunki i wielkości migracji turystyczno-wypoczynkowych mieszkańców aglomeracji poznańskiej,
- czynniki warunkujące wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe,
- turystyczne formy rekreacji realizowane w trakcie wyjazdów do obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej,
- wydatki związane z wyjazdami turystyczno-wypoczynkowymi,
- planowane wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe.

3. Spostrzeżenia z badań pilotażowych

Badania aktywności turystycznej są częścią szerszego projektu, mającego na celu stworzenie typologii obszarów rekreacyjnych aglomeracji miejskich, na przykładzie aglomeracji poznańskiej, pod kątem ich dostępności dla mieszkańców i dominujących form rekreacji. W opracowaniu przyjęto założenie, że miasto i strefa podmiejska tworzą system rekreacyjny, którego komponentami są: rekreanci, zasoby systemu (przyrodnicze i kulturowe) oraz warunki rekreacyjne.

Badania ankietowe zaplanowane zostały na przełom 2015 i 2016 r. Przewidywana liczebność próby to około 1100 osób. Zakres przestrzenny badań obejmuje miasto Poznań i 18 gmin wchodzących w skład powiatu poznańskiego. Opracowano narzędzie badawcze w formie kwestionariusza wywiadu, które zostało poddane weryfikacji pod względem przejrzystości i precyzyjności pytań w nim zawartych. Do analizy kierunków aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji posłużono się mapą opracowaną w Centrum Badań Metropolitalnych UAM w Poznaniu, która przedstawia obszary turystyczno-wypoczynkowe aglomeracji poznańskiej (*Studium uwarunkowań rozwoju...* 2012: 189)³. Badania pilotażowe

³ Obecnie w opracowaniu jest aktualizacja tej mapy, w związku z rozszerzeniem obszaru aglomeracji do miasta Poznań i 21 gmin, przedstawiona na stronie: <http://planowanie.metropoliapoznan.home.pl/planowanie/dokumenty/> [12.11.2015].

zostały przeprowadzone w październiku 2015 r., na próbie 52 losowo dobranych osób, które wypoczywały w tym czasie w przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej aglomeracji poznańskiej. Badania na tak niewielkiej grupie osób pozwoliły jedynie sprawdzić przyjęte założenia w prezentowanym projekcie badawczym, zweryfikować przygotowane narzędzie badawcze oraz określić możliwości modyfikacji badań w kolejnym etapie.

W badaniach tych w większości brały udział kobiety, 20- i 30-latkowie, mający wykształcenie wyższe, będący w związku małżeńskim, mieszkający w Poznaniu. Respondenci najczęściej deklarowali poziom swojego dochodu w wysokości 2000-3000 zł na jednego członka gospodarstwa domowego. Czynnikiem wspomagającym aktywność turystyczną jest posiadanie w gospodarstwie domowym dóbr, które mogą być wykorzystywane w turystyce i rekreacji. W grupie pilotażowej deklarowano głównie posiadanie samochodów osobowych, rowerów, motocykli, a także ogródków, działek, domków letniskowych i namiotów.

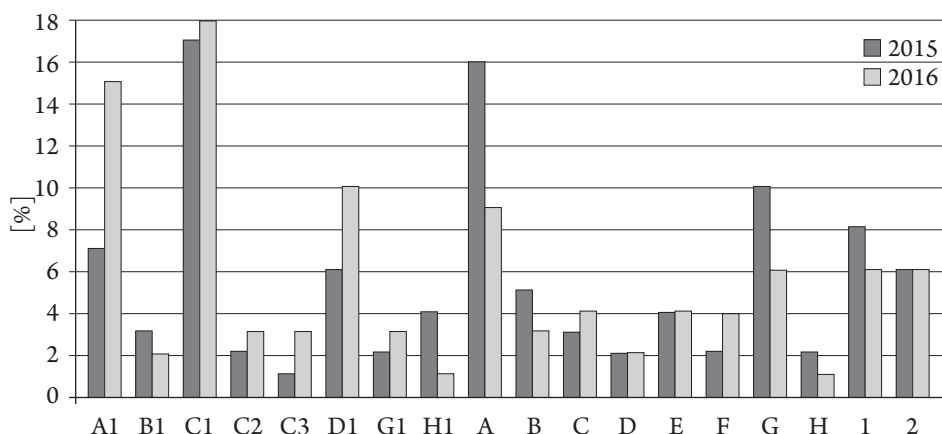
Respondenci w przeważającej mierze (84%) deklarowali, że spędzają czas wolny, realizując cele turystyczne i wypoczynkowe zarówno na terenie miasta, jak i w strefie podmiejskiej. Co drugi ankietowany preferuje wyjazdy jednodniowe na terenie Poznania i w najbliższej okolicy. Dość dużym zainteresowaniem cieszą się wyjazdy weekendowe i w przedłużonym weekendzie (2-4 dni z noclegiem). Może to być związane z coraz większą popularnością wypoczynku w tzw. drugich domach (ponad co trzeci badany). Wyjazdy pięciodniowe i dłuższe w strefie aglomeracji poznańskiej w badanej grupie były znacznie rzadsze (jedynie 14%). Powinno to być wskazówką dla organizatorów czasu wolnego do budowania oferty turystyczno-rekreacyjnej na terenie aglomeracji.

W trakcie badań respondenci otrzymywali mapę przedstawiającą przestrzeń turystyczno-wypoczynkową aglomeracji poznańskiej z prośbą o wskazanie stref rekreacyjnych (kompleksów i obszarów turystyczno-wypoczynkowych)⁴, w których spędzali czas wolny w bieżącym roku lub zamierzają tak uczynić w 2016 r., określając przy tym czas i formę wyjazdu.

⁴ Mapa wykorzystana podczas badań pt. „Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa” została przygotowana przez Centrum Badań Metropolitalnych UAM w Poznaniu w opracowaniu *Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej* (2012: 189). Zaproponowana delimitacja przestrzeni turystycznej, mającej znaczenie w obsłudze ruchu turystyczno-wypoczynkowego aglomeracji poznańskiej, oparta została na wcześniejszych badaniach nad przestrzenią turystyczną Wielkopolski oraz występującymi tam ważnymi walorami przyrodniczymi (struktury zarówno objęte ochroną prawną, jak również uznawane za ważne, decydujące o różnorodności, słabo przekształcone). Główne znaczenie mają obszary turystyczno-wypoczynkowe (struktury wyższego rzędu) oraz mniejsze powierzchniowo kompleksy związane z występowaniem atrakcji o charakterze wypoczynkowym lub krajoznawczym. Granice jednostek wyznaczone zostały zgodnie z istniejącym układem komunikacyjnym. Elementem integrującym jest układ głównych tras o znaczeniu krajoznawczym, który ułatwia dostęp i łączy obszary turystyczno-wypoczynkowe aglomeracji poznańskiej z jednostkami znajdującymi się poza jej granicami.

W 2015 r. jednodniowe wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe najczęściej były realizowane przez ankietowanych w przestrzeni kompleksu Jeziora Maltańskiego oraz obszaru doliny Warty i w Wielkopolskim Parku Narodowym. Na uwagę zasługuje również to, że wskazywano głównie parki, ogrody i skwery miejskie jako teren wypoczynku całodniowego. Nieco inaczej przedstawiają się zamiary wyjazdów jednodniowych w perspektywie 2016 r. W tym przypadku większym zainteresowaniem wśród respondentów cieszą się takie kierunki jak: kompleks Jeziora Maltańskiego, Rogalińskiego Parku Krajobrazowego oraz Jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego, a także obszar doliny Warty (wykres 1). Mniejszym zainteresowaniem badanych cieszą się jednodniowe wyjazdy do kompleksu Parku Krajobrazowego Promno (w 2015 r.) i kompleksu Jezior Kórnickiego i Bnińskiego oraz obszaru doliny rzeki Głuszynki (w 2016 r.).

Wykres 1. Kierunki wyjazdów jednodniowych do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

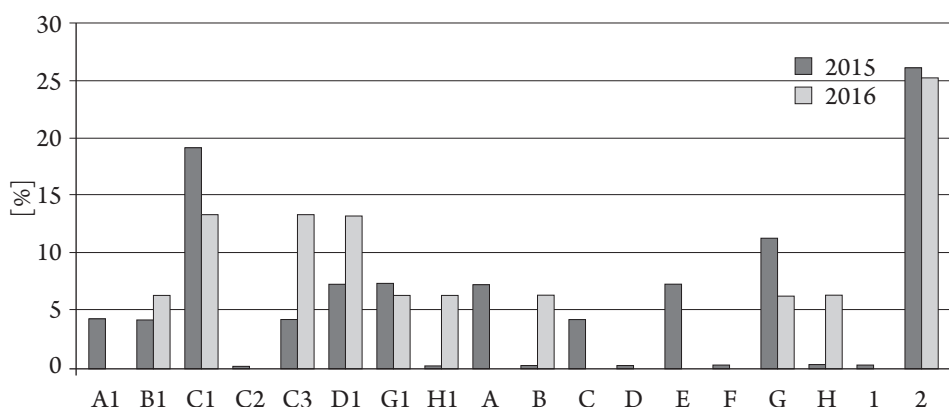
Obszary turystyczno-wypoczynkowe: A: obszar doliny Warty; A1: kompleks Rogalińskiego PK; B: obszar PK Puszcza Zielonka; B1: kompleks Jezior Stęszewskiego i Wronczyńskiego; C: obszar dolin rzek Główniej i Cybiny; C1: kompleks Jeziora Maltańskiego; C2: kompleks Jeziora Kowalskiego; D: obszar dolin rzek Samicy i Bogdanki; D1: kompleks Jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego; E: obszar Jeziora Lusowskiego; F: obszar Jezior Niepruszewskiego i Strykowskiego; G: obszar WPN; G1: kompleks Jezior Witobelskiego i Łódzko-Dymaczewskiego; H: obszar doliny rzeki Głuszynki; 1: pozostałe parki, ogrody, skwery; 2: obszary poza aglomeracją.

Źródło: opracowanie własne.

Badania pilotażowe zwróciły uwagę na specyfikę kierunków wyjazdów weekendowych (2-4 dniowych) w grupie respondentów, w których wyraźnie preferowane są obszary poza aglomeracją i to zarówno w roku bieżącym, jak i planach na przyszły rok (wykres 2). W obrębie aglomeracji poznańskiej największym

zainteresowaniem ankietowanych cieszyły się pobyty nad Jeziorem Maltańskim i w Wielkopolskim Parku Narodowym. Natomiast w planach na najbliższy rok badani najczęściej wskazywali na chęć odpoczynku w Parku Krajobrazowym Promno oraz nad Jeziorem Kierskim i Strzeszyńskim. Można to tłumaczyć dość dużą liczbą domów letniskowych występujących na tym obszarze.

Wykres 2. Kierunki wyjazdów 2-4-dniowych do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

Objaśnienia jak przy wykresie 1.

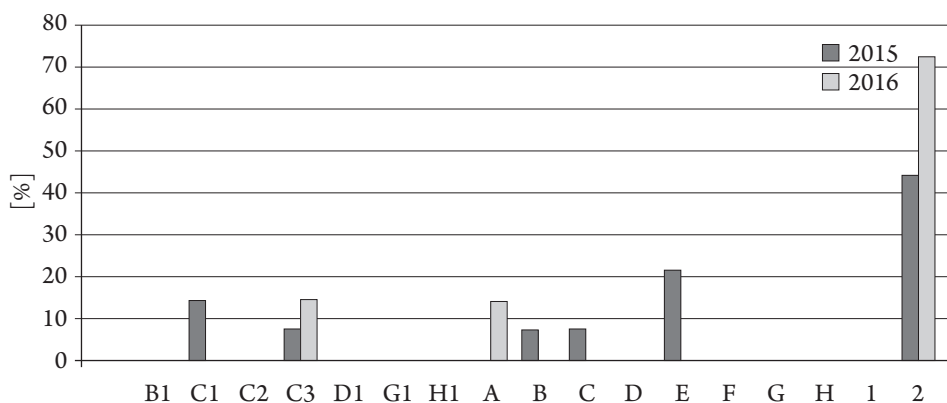
Źródło: opracowanie własne.

Wyjazdy długoterminowe (5 i więcej dni) w celach turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej zdecydowanie rzadziej były brane pod uwagę przez ankietowanych zarówno w roku bieżącym, jak i przyszłym (wykres 3). Dominowały wskazania na obszary położone poza aglomeracją poznańską, głównie tradycyjne kierunki wyjazdów nad morze (np. Kołobrzeg, Świnoujście, Łeba) lub w góry (np. Bieszczady, Zakopane), a także poza granice Polski (np. Grecja, Hiszpania, Francja). W obrębie aglomeracji większe zainteresowanie w wyjazdach długoterminowych wzbudza jedynie obszar Jeziora Lusowskiego (ze względu na duże osiedle domków całorocznych).

Badania pilotażowe pokazały zróżnicowanie preferencji dotyczących kierunków wyjazdów w zależności od czasu trwania wyjazdu. O ile wyjazdy jednodniowe były realizowane przez respondentów prawie we wszystkich obszarach występujących w przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej aglomeracji poznańskiej, o tyle dłuższe wyjazdy koncentrowały się zaledwie w kilku z nich.

Respondenci mieli również możliwość wypowiedzenia się na temat preferencji dotyczących spędzania czasu wolnego. Podejmując decyzję o kierunku wyjazdu turystycznego, najczęściej wybierali miejscowości położone nad jeziorem

Wykres 3. Kierunki wyjazdów na 5 i więcej dni do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

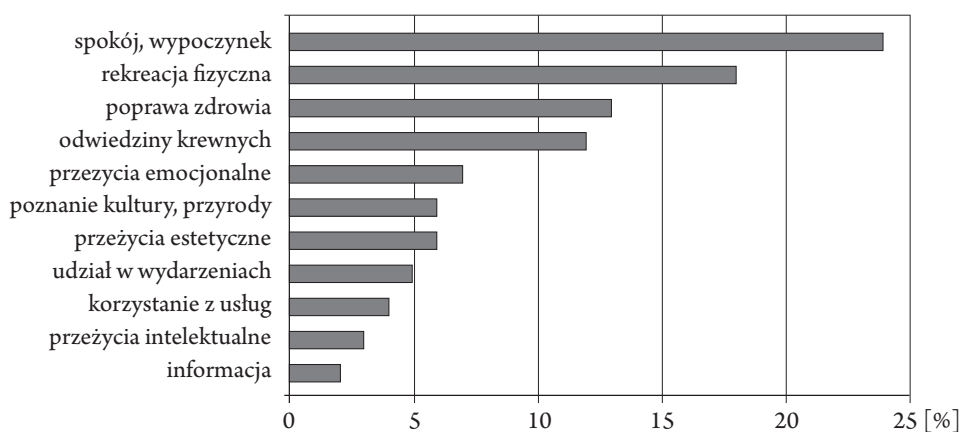

Objaśnienia jak przy wykresie 1.

Źródło: opracowanie własne.

(28% wskazań) lub nad morzem i w górach (po 22% wskazań). Położenie aglomeracji poznańskiej na Pojezierzu Wielkopolskim sprzyja rozwojowi turystyki, szczególnie weekendowej, w strefie podmiejskiej, w której znajduje się większość kompleksów turystyczno-wypoczynkowych powstałych w pobliżu zbiorników wodnych. Spośród różnych cech i elementów środowiska geograficznego respondenci najczęściej wybierają miejscowości wypoczynkowe (38% wskazań), oraz

Wykres 4. Potrzeby warunkujące aktywność turystyczno-wypoczynkową respondentów w czasie wolnym

Źródło: opracowanie własne.

urozmaicony krajobraz przyrodniczy (29% wskazań). Dowodzi to, że preferencje dotyczące spędzania czasu wolnego odnoszą się do obszarów odpowiednio przygotowanych do rekreacji, a także obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, nad wodą, gdzie panuje spokój i warunki do zdrowego wypoczynku.

Kolejne pytanie w badaniach aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej dotyczy potrzeb warunkujących ten rodzaj aktywności. Przeprowadzone badania pilotażowe pozwalają przypuszczać, że spokój i wypocinek odgrywają istotną rolę w podejmowaniu decyzji o spędzaniu czasu wolnego na terenie aglomeracji (tak wskazał co czwarty badany), a więc „tradycyjny” sposób wypoczynku. Pocieszające jest jednak to, że rekreacja fizyczna warunkuje aktywność turystyczno-wypoczynkową co piątego z badanych, a poprawa zdrowia – co ósmego (wykres 4).

4. Podsumowanie

Na podstawie badań pilotażowych dokonano analizy przydatności zastosowanej metody sondażu diagnostycznego. Modyfikacji poddano narzędzie badawcze (kwestionariusz wywiadu) oraz zweryfikowano sposób doboru próby do badań właściwych. Przyjęto, że kryteria doboru respondentów będą stanowić płeć i wiek oraz miejsce zamieszkania. Podejmowana przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej aktywność turystyczna jest zjawiskiem czasowym i przestrzennym. Dlatego określone zostały również miejsca i czas, w których zostaną przeprowadzone badania właściwe, aby uzyskać jak najbardziej wiarygodne dane. Badania ankietowe przeprowadzone zostaną w ośrodkach kultury, rekreacji i sportu zlokalizowanych na terenie aglomeracji poznańskiej oraz w obszarach turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji w różnych porach roku. Przeprowadzone badania pilotażowe nie pozwoliły zweryfikować dwukierunkowego charakteru migracji turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej, co może mieć związek z terminem prowadzenia badań ankietowych. Częściowo możliwe było określenie głównych czynników warunkujących wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe. Jednak obecny stan wiedzy na temat turystycznych form rekreacji mieszkańców aglomeracji poznańskiej jest niewystarczający. Dlatego zasadne jest przeprowadzenie zaplanowanych pełnych badań w tym zakresie, jak również stworzenie płaszczyzny do wymiany doświadczeń.

Literatura

Alejski W. (2012), *Determinanty i zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, Kraków: Wyd. AWF w Krakowie.

- Anholt S. (2006), *Sprawiedliwość marek. Jak branding miejsc i produktów może uczynić kraj bogatym, dumnym i pewnym siebie?*, Warszawa: Instytut Marki Polskiej.
- Bartkowski T. (1977), *Wypisy do geografii turystycznej, cz. I*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- Bartkowski T. (1985), Warunki przyrodnicze rozwoju turystycznych form rekreacji. Podstawowe elementy teorii i przykłady rozwiązań metodologicznych, w: *Warunki przyrodnicze rozwoju turystycznych form rekreacji*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- Bogucki J. (1984), Podstawy metodyczne całościowego spojrzenia na środki rekreacji w przyrodzie, w: *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystycznych form rekreacji*, red. J. Bogucki, Warszawa: Wyd. AWF w Warszawie.
- Demel N., Humen W. (1970), *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa: Sport i Turystyka.
- Domański R. (1993), *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, Warszawa – Poznań: WN PWN.
- Dumazedier J. (1962), *Vers une civilization du loisir?*, Paris: Editions du Seuil.
- Filipowicz Z. (1965), *Usługi i ich rola społeczno-ekonomiczna*, Warszawa: PWE.
- Gracz J., Sankowski T. (2001), *Psychologia w rekreacji i turystyce*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- <http://planowanie.metropoliapoznan.home.pl/planowanie/dokumenty/> [12.11.2015].
- Hunziker W., Krapf K. (1976), *Grundniss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre*, Warszawa: SGPiS.
- Łopaciński K. (1988), Poziom aktywności turystycznej studentów, w: *Społeczno-pedagogiczne problemy turystyki*, red. J.A. Malinowski, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Macek M., Zamelska M. (1989), Zastosowanie modeli typu input-output do badania międzywojewódzkich migracji wypoczynkowych do zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce, w: *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyniki prac z lat 1986-1987*, Rocznik CPBP 08.06, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Metodologia Unii Europejskiej w dziedzinie statystyki turystyki* (1998), Warszawa: GUS, Departament Warunków Życia.
- Przeclawski K. (1974), *Socjologiczne problemy turystyki*, Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ.
- Przeclawski K. (1996), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Albis.
- Sierpiński J. (1968), *Wczasy pracownicze – problematyka ekonomiczna i społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Związkowe CRZZ.
- Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej* (2012), red. T. Kaczmarek, Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych UAM.
- Walmsley D.J., Lewis G.J. (1997), *Geografia człowieka. Podejście behawioralne*, Warszawa: WN PWN.
- Warszyńska J. (2003), Geografia turystyki – zarys problematyki, w: *Nauki o turystyce*, red. R. Winiarski, Kraków: Wyd. AWF w Krakowie.
- Zamelska M. (1980a), Badanie współzmienności przyrodniczych walorów turystycznych w strefie aglomeracji wielkomiejskiej za pomocą metody regresji wielokrotnej, w: *Zasady kształtowania podmiejskich obszarów rekreacyjnych*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.

Zamelska M. (1980b), Zastosowanie metody korelacji kanonicznych do badania związków między urbanizacją i modernizacją życia a turystyką w Polsce, w: *Metodologia badań w turystyce*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.

Spatial-economic determinants of the tourist activity of inhabitants in the Poznan agglomeration

Abstract. Tourism is a specific recreational form in the area of time and space relationship. Tourist leisure forms are included in physical activity and development, as well as, in mental activity and development, incorporating tourism such as hiking and trekking, physical recreation, sightseeing during trips, and also therapeutic forms. Tourism activity is generally considered in terms of particular activities chosen and undertaken outside the home, during the tourist migration. The aim of the conducted research was to define specific features of tourist-leisure migrations taken by Poznań agglomeration's dwellers during the recreational forms of tourist activity. The proposed method was a model one because the most efficient theoretical-empirical research development strategy is in fact the method of reconstruction model creation. Whereas, in the tourism activity part of the research the authors decided to use a diagnostic survey (public opinion poll) method.

Keywords: tourist leisure forms, tourism activity, Poznań agglomeration